

1918 őszének magyar forradalmát a háborús vereség hozta magával, amely a végletekig kiélezte a már korábban is létező szociális és nemzeti ellentéteket. Az Osztrák–Magyar Monarchia és szövetségese, a császári Németország alulmaradt a küzdelemben. A cári Oroszország összeomlása 1917 tavaszán és a rá egy évvel bekövetkező különbéke Oroszországgal sem Németországot, sem az Osztrák–Magyar Monarchiát nem mentette meg, jóllehet a háború során nagy lengyel, orosz és ukrán területeket foglaltak el. A döntés a franciaországi, illetve az olasz és a balkáni frontokon következett be. Hatalmas angol, francia, olasz és immár amerikai erők szálltak harcba ezeken a területeken, és arattak fegyveres győzelmet. 1918 augusztusában nyugaton megpecsételődött a német hadseregek sorsa, de már ezt megelőzően (júniusban) az olasz fronton nagy vereséget szenvedtek a kettős monarchia katonái. Szeptemberben a balkáni (bolgár) front is összeomlott.

Az Osztrák–Magyar Monarchia vezetése, személy szerint az 1916 végén trónra lépő Károly osztrák császár és magyar király igyekezett már korábban különbékét elérni – a hatalmas német birodalmi túlsúly miatt azonban ez nem sikerült. Október első felében már a berlini kormányzat is hajlandó lett volna békekötésre – Wilson amerikai elnök 1918 januári 14 pontja alapján. Ez lehetővé tette volna a németek és szövetségeseik által elfoglalt területek kiürítése révén az 1914-es állapotok visszaállítását. Wilson azonban a háborús győzelem érlelődésének hatására tovább ment: 1918 nyarán már a népek (nemzetek) önrendelkezési jogának maradéktalan érvényesítését követelte. Nyilvánvaló, hogy ez az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlását (felbomlasztását) volt hivatva bevezetni. A monarchia népei ugyanis (már ami a politikai vezető rétegeket illeti) nem kívánták fenntartani a dualista államalakulatot: önálló nemzetállamok létrehozására törekedtek. Nem mentette meg a helyzetet Károly császár október 16-i manifesztuma sem, amely legalizálta a birodalom ausztriai felének alakulóban lévő nemzeti tanácsait; kinyilatkoztatva, hogy Ausztria “szövetségi állammá” alakul át. Ez program ekkor már túlhaladott volt, nem elégítette ki az az érdekelteket.

Wekerle Sándor miniszterelnök az „1848-as alkotmánypárt” vezetője – aki élvezte a képviselőház (munkapárti) többségének (tehát Tisza Istvánnak) a bizalmát, ugyanekkor a parlamentben bejelentette, hogy Ausztria föderalizálása folytán Magyarország a perszonális unió alapjára helyezkedik. Ez nem jelentett mást, mint azt, hogy a még 1910-ben megválasztott parlament a függetlenségi párt (pártok) hagyományos követelését tette magáévá; tehát, hogy meg kell szüntetni a “közös ügyes” rendszert: Magyarországot és Ausztriát csak az uralkodó személye kapcsolja össze. Közös hadügyre, külügyekre, sőt közös vámterületre nincs szükség. Azonban ez ekkor szintén túlhaladott álláspont volt. Már maguk a függetlenségi is többet, a teljes függetlenséget kívántak megvalósítani. Ez volt a függetlenségi vezérférfiú, Károlyi Mihály véleménye is. Károlyi október 16-i, Wekerle beszédét követő felszólalása végén felirati javaslatot terjesztett elő, amelynek első pontja a “politikailag, katonailag, gazdaságilag önálló és minden más államtól független Magyarország” követelése volt (*Juhász Nagy Sándor: A magyar októberi forradalom története. Cserépfalvi, 1945, 167–168*). A továbbiakban a felirat demokratikus szabadságjogokat és földreformot, valamint a béketárgyalások haladéktalanul megindítását követelte. Leszögezte: “Az országot fenyegető invázióra való tekintettel a külföldön lévő magyar katonaság a haza védelmére azonnal haza hívassék, az idegen katonaság pedig távolíttassék el az országból.” Károlyi többször is rámutatott arra, hogy az ország területi integritását a béketárgyalásokon “minden erővel biztosítani kell”. Hamarosan már széles körben elfogadták nézeteit. Így tett lényegében maga Tisza is, miután október 17-én a Parlamentben bejelentette a háború elvesztését. Az október 25-én megalakult *Nemzeti Tanács* másnap megjelent *kiáltványa* ugyancsak ezeket a gondolatokat tartalmazza, néhány ponttal kiegészítve. Így: “A képviselőház azonnali

felosztása. Új választás az általános, egyenlő és titkos, a nőkre is kiterjedő választójog alapján.” Majd: “A népek önrendelkezési jogát a wilsoni elvek alapján biztosítani kell az ország nem magyar ajkú népeinek, attól a reménytől áthatva, hogy Magyarország területi integritását ezek az elvek nem veszélyeztetik, de biztosabb alapokra helyezik.” Mindehhez járultak a különböző szociálpolitikai követelések – “a fenyegető éhínség elhárítására”.

S itt meg kell állnunk. Az államforma megváltoztatásának kérdése sem Károlyi Mihály előző megnyilatkozásában, sem a Nemzeti Tanács Kiáltványában nem vetődött fel. Károlyi október közepén benyújtott parlamenti indítványában megállapítja: “Az 1867. évi XII. tc. hatályát veszti és az 1848: III. tc. alapján kell kormányozni.” (Ez annyit jelent, hogy az ország államformáját alkotmányos monarchiaként kívánja meghatározni.) Az államforma kérdéséről október végéig a magyar politikai életben nem esett szó, de nem követeltek köztársaságot egészen a forradalom kitöréséig a főváros utcáinak – zömmel szociáldemokrata – tüntetői sem.

Ennek a jelenségnek az okait a következőkben határozhatjuk meg.

A Nemzeti Tanács pártjainak (Függetlenségi és Negyvennyolcas Károlyi-párt, Magyarországi Szociáldemokrata Párt, Országos Polgári Radikális Párt) programjai – amelyek még 1918 ősze előtt láttak napvilágot – nem érintették az államformát. (Még az 1903-as szociáldemokrata pártprogramban is nagyon elvontan és homályosan esik erről szó.) Nyilván ezzel kapcsolatosan rá lehet mutatni arra, hogy – mint a Nagy György vezette köztársasági szervezkedés is bizonyítja – a köztársasági propaganda a legalitás korlátaiba ütközött. Az okokat azonban még sem ebben kell keresni. A Nemzeti Tanács pártjának vezetői (köztük Károlyi Mihály, Jászi Oszkár és Kunfi Zsigmond) ekkor még nem kívántak szakítani a Habsburg-dinasztiával, nem törekedtek IV. Károly detronizálására.

A dinasztiaival kapcsolatos magatartásukat nem indokolták meg. (Ez a politikailag gyorsan radikalizálódó tömegek hangulatát tekintve nem is lett volna népszerű.) Így az indítékokra csak következtethetünk. (A kor vezető államférfúi ugyanis emlékirataikban sem foglalkoznak ezzel, az 1919–1921 után már lényegében idejétmúlt kérdéssel.) Valószínűleg gondolkodásmódjukat meghatározta, hogy az új képviselőház által alakítandó kormányt nem forradalmi jellegűnek, hanem – az előzményekre tekintettel – legitimnek feltételezték, tehát hogy azt az uralkodó nevezi ki. (Október 31-én valóban még a király nevezte ki Károlyi Mihályt miniszterelnöknek.) Felvetődik a kérdés: miért a királytól és miért nem a forradalmi tömegektől várták a forradalmi átalakulás legitimálását? Ennek alighanem belső és külső okai voltak. (A kérdéssel foglalkozik *Jászi Oszkár: Magyar kálvária – magyar föltámadás* című, először 1920-ban megjelent műve is.)

A vezető politikusok nagyon is jól ismerték az ország állapotát, a tömegek indulatait. Tudhatták, hogy ha ezek az indulatok elszabadulnak, akkor a következmények beláthatatlanokká válnak. Több mint négyéves háború és az ez által kiváltott, a modern Magyarország történetében páratlan nyomor, inség és véráldozat határozta meg az emberek többségének tudatát.

Joggal vélték a Nemzeti Tanács vezetői úgy, hogy az esetleges anarchia és vérfürdő, a polgárháborús veszély csak rontja az ország esélyeit az eljövendő béketárgyalásokon, és elősegíti az ellenséges szomszéd országok már szinte megkezdődött fegyveres intervencióját. A Károlyi Mihály miniszterelnöki kinevezését megelőző október végi huzavonáig (a Hadik-kormány megbízása) az dinasztiaellenes vagy éppenséggel antimonarchista érzület még a tömegek jelentős részét nem kerítette hatalmába. Ez első pillantásra meglepő, hiszen az ország a dinasztiaival az élén bocsátkozott háborúba, a király volt a legfőbb hadúr, tehát könnyű lett volna a szenvedéseket az ő számlájára írni. 1918-ban azonban már nem a hadüzeneteket aláíró Ferenc József uralkodott. IV. Károlyról köztudott volt, hogy – habár az ő uralkodása alatt is rengeteg emberéletet ragadott el a háború – kezdettől a békére és bizonyos demokratikus reformokra törekedett (ezért Tiszát még 1917 májusában elmozdította miniszterelnöki tisztségéből). Emelte az uralkodó tekintélyét, hogy nem kísérelte meg a fegyveres ellenállást a tömegmozgalmakkal szemben. Október végéig–november elejéig az sem volt még világos,

hogy milyen politikai berendezkedés jön majd létre a környező országokban. Október 30-án és 31-én azonban változott a helyzet. A forradalmi tömegmozgalom kitörését a Nemzeti Tanács és a politikai pártok nem gátolhatták meg. Lényegében nem is akarták, úgy vélekedve, hogy a tömegek fellépése súlyt ad a Nemzeti Tanács cselekedetének, mintegy legitimálja azt. .

Az október 25-i tüntetésen (a Lánchídnál és a budai várban) még arról volt szó, hogy “Békét akarunk! Vesszen Ausztria!” Október 30-án, a korábbi nagy 1918-as sztrájkok kezdeményei nyomán a fővárosi nagyüzemi munkásság megkezdte a munkástanácsok létrehozását. A november 1-jei munkásgyűléseken már köztársaságot követeltek. A több helyütt is elfogadott határozatban ez olvasható.

“A munkásság a legnagyobb megütközéssel látja, hogy akkor, amidőn Magyarország egész népe, munkások, katonák és dolgozó polgárok egyhangúlag a köztársasági államformát követelik, amidőn ennek megvalósítását semmiféle hatalom megakadályozni nem tudná, a Nemzeti Tanács még mindig habozik, és még mindig élő és létező hatalomnak Hivatkozással: ismeri el a királyt... A gyűlés felszólítja ennél fogva a Nemzeti Tanácsot, hogy tegyen eleget az ország dolgozó népe és a katonák egyhangú követelésének: kiáltsa ki a köztársaságot és szakítson meg azonnal minden összeköttetést a dinasztiaival.” (*Népszava*, 1918. november 8.)

November 1-jén a minisztertanács is foglalkozott az államforma ügyével. A tanácskozás alatt – József főherceg révén – az uralkodó felmentette a kormányt előző napi esküje alól és ezzel az államforma kérdését illetően szabad kezet biztosított Károlyi és miniszterei számára. Károlyi a minisztertanácsban bejelentette, hogy Kunfi Zsigmond miniszter a Nemzeti Tanácsban – amelynek vezető testülete az Intéző Bizottság volt – a következő javaslatot terjesztette elő:

“A nép legszélesebb tömegeiben megnyilvánult köztársasági hangulat alapján a kormány elhatározta annak a kérdésnek a kormány programjába való felvételét, milyen legyen Magyarország államformája: monarchia vagy köztársaság. E kérdés eldöntését a kormány arra az alkotmányozó gyűlésre bízta, amely az általános, egyenlő, titkos, a nőkre is kiterjedő választójog alapján a legrövidebb idő alatt, legfeljebb hat héten belül össze fog ülni.” (*Népszava*, 1918. november 2.)

Miután a határozati javaslatot a testület elfogadta, a kormány esküt tett a Nemzeti Tanács előtt.

A dokumentumok azt mutatják, hogy november első napjaiban a köztársaság követelésének elsődlegesen szociális tartalma volt. Baloldali szociáldemokraták már szocialista köztársaságról beszéltek, és ilyen értelemben foglalt állást a moszkvai vezetés november 3-i távirata is, amely azt szorgalmazta, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia romjain hozzák létre “a szabad népek testvéri szövetségét” és egyesült erővel győzzék le a tőkéseket (közli: *Népszava*, 1918. november 20.) Az országban – ettől az üzenettől függetlenül is – társadalmi válság alakult ki, sztrájkokra, tüntetésekre, földfoglalásokra, a birtokos osztályok elleni atrocitásokra, majd ezeket követően “rendcsinálások”-ra került sor. A közbiztonságot sem a régi karhatalom, sem a november elején népőrség, nemzetőrség, vasúti nemzetőrség stb. címen szervezett új alakulatok nem tudták biztosítani.

Az államforma kérdését a forradalmi erjedés légkörében csakhamar újra napirendre kellett tűzni, miután mind nyilvánvalóbbá vált, hogy az alkotmányozó gyűlést még huzamosabb ideig – idevágó törvények hiánya s főképp az ország területét fenyegető hadseregek aktivizálódása folytán – nem lehet megválasztani. Lökést adott az eseményeknek az is, hogy november 9-én II. Vilmos német császár lemondott trónjáról, majd 11-én Károly mint osztrák császár kiáltványt adott ki, mely szerint lemond az államügyek intézéséről, és elfogadja Német-Ausztria döntését a jövő államformára nézve. Ezt követően, november 12-én az ideiglenes nemzetgyűlés Német-Ausztriát “demokratikus köztársaság”-gá deklarálta. Rövidesen Prágában kikiáltották a Csehszlovák Köztársaságot. November 11-én a Magyar Nemzeti Tanács bejelentette, hogy hamarosan döntést kell hozni az államforma kérdésében. November 13-án, a főrendiház elnökének, Wlassics Gyula bárónak a vezetésével az ausztriai eckartsau

vadászkastélyában magyar küldöttség kereste fel IV. Károlyt. A király aláírt egy nyilatkozatot, mely szerint Magyarországra vonatkozóan felfüggeszti jogainak gyakorlását. (Ez sem Ausztriát, sem Magyarországot illetően nem jelentette a trónról való lemondást.) Az uralkodó ilyen jellegű visszavonulása csalódással töltötte el és mondhatni radikalizálta a kormányt, amely az uralkodói kézirattal kapcsolatosan leszögezte, hogy arra “jog és a tényleges állapot szerint szükség nem volt”.

Ilyen előzmények után nyilvánvalóvá vált, hogy rövidesen Budapesten is sor kerül a köztársaság kikiáltására. De milyen köztársaságról legyen szó? A továbbiakban – egészen 1918 novemberének első napjáig – Magyarországon a köztársaság szót jelző nélkül használták. November elején esett azután nem egyszer szó szocialista köztársaságról. Ausztriában – mint láttuk – “demokratikus köztársaságot” kiáltottak ki. Néhány nappal a köztársaság kikiáltása előtt a polgári radikális-szabaddkőműves *Világ* c. napilap hasábjain még Lukács György is egyszerűen csak köztársaságról ír. Ugyanekkor azonban már kísérletet tesz a fogalom értelmezésére.

“A régi rendszer olyan emberei és orgánumai – írja –, akik mélyen hallgatnak a gazdasági és szociális átalakulás szükségességéről, egyszerre lelkes hívei lettek a köztársaságnak.”

A köztársaság azonban nem pusztán közjogi fogalom: gazdasági és szociális tartalma is van, sőt ez utóbbi a döntő. A nagy francia forradalmat és 1848-49-es hazai forradalmat következményeikben a birtokos osztályok elsekélyesítették.

“Nem mintha a köztársaság nem lenne kívánatos, de mindnyájunknak, akik igaz hívei vagyunk a mostani átalakulásnak, tisztában kell lennünk azzal, hogy miért akarjuk a köztársaságot. Mert a földreformot és adóreformot, új szociálpolitikát és új iskolákat, egyszóval Magyarország belső, gazdasági és szociális újjászületését akarjuk, ha a köztársaságot követeljük.” (*Világ*, 1918. november 10.)

A köztársaság deklarálása – ez a cikk végső következtetése – nem pótolhatja a valóságos átalakulást.

Négy nappal az idézett írás megjelenése után a népszuverenitás ideiglenes megtestesítője, a Hock János elnökletével működő Nemzeti Tanács kiáltványa már új megfogalmazást tartalmaz. Így végződik: “éljen a szabad népköztársaság!”. Nem tudható, ki írta le ezt megelőzően ezt a némileg tautologikus kifejezést. (A “köz” fogalma ugyanis nyilvánvalóan azonos a “nép”-pel.) Lehet, hogy azok, akik a Nemzeti Tanács dokumentumait megfogalmazták (többek között Kunfi Zsigmond) elméleti-politikai problémát kívántak megoldani a “népköztársaság” szó használatával. A baloldali szociáldemokraták, forradalmi szocialisták (Szabó Ervin tanítványai) már – mint tudjuk – “szocialista köztársaság”-ról beszéltek. Ezt a kifejezést azonban a Nemzeti Tanács túlságosan radikálisnak tarthatta. (Különben a hagyományos szociáldemokrácia képviselői kiváltképpen jól tudták, hogy a szocializmust nem lehet deklarálni). Nagy György javaslata; “nemzeti köztársaság” viszont túlságosan konzervatíván hangozhatott a Nemzeti Tanács vezetőinek a fülében. Nem követték az osztrák példát sem (“demokratikus köztársaság”). Talán azért nem, mert nem akartak utánozni, és talán a “demokratikus” szót sem vélhették eléggé radikálisnak. A “nép” fogalma azonban egyre inkább előtérbe került. Juhász Nagy Sándor meggyőzően érvel idézett munkájában:

“A köztársaság helyett azért használták a »népköztársaság« kitévelt, hogy ezzel is jelezzék az új Magyarország demokratikus, szociális, szóval népi jellegét. Köztársaság ugyanis van arisztokratikus és sok másféle jellegű is.” (310.)

Magának a köztársaságnak (népköztársaságnak) a kikiáltására azonban még mindig nem került sor. (Az idő múlását nem mérhetjük későbbi mértékkel. Az akkori forradalmi folyamatban néhány nap már hosszú időnek számított.) A kormány nemcsak IV. Károly említett visszavonulását, hanem – teljesen indokoltan – a belgrádi fegyverszüneti egyezmény aláírását is meg akarta várni. (Maga, ez az

egyezménykötés vitatott., Számosan úgy vélik, hogy ez felesleges volt, hiszen november 3-án az egész közös hadsereg nevében, a király parancsára Padovában már aláírták a fegyverszünetet, amely nem intézkedett külön Magyarországról. Igen – állítják mások –, de Magyarország már nem az olaszországi antantcsapatokkal, hanem a Balkánon felvonuló és a magyar határhoz érkező szövetséges erőkkel állott szemben: külön intézkedésre volt tehát szükség, amelytől Károlyi és kormánya azt várta, hogy meggátolja a szomszédos országok hadseregeinek előrenyomulását. Különben is, a november 3-i fegyverszünet lehetővé tette az antant számára, hogy az egykori Osztrák–Magyar Monarchia területén bárhol elhelyezzen csapatokat. November közepén a belgrádi konvenció aláírásakor már Erdély jelentős része román, Dél-Magyarország pedig szerb katonai megszállás alatt állott. A megszabott demarkációs vonal lényegében ezt az állapotot rögzítette. Hol volt már az ország területi integritása? A forradalmi kormány csak alig egy hétig ellenőrizte az egész történelmi Magyarországot! Mindez baljós jel volt Károlyi Mihály számára, jóllehet még messze volt a határokat kijelölő békekonferencia.

Az ország veszélyeztetett helyzete minden bizonnyal hozzájárult ahhoz, hogy a közvélemény jelentős része az államforma végleges rendezését követelje. Ettől az aktustól az ezer bajjal sújtott néptömegek az ország helyzetének gyors rendeződését, esetleg a kormány antant általi elismerését várták. Az óvatos Garami – akinek szerepét a szociáldemokrata párt élén mindinkább Kunfi foglalta el – maga is így ír 1922-ben, tehát nem sokkal az események után készült emlékirataiban (*Garami Ernő: Forrongó Magyarország. Bécs, 1922*).

“Ezekben a napokban már hihetetlen méreteket öltött a köztársasági mozgalom az egész országban. A Nemzeti Tanács és a kormány valósággal ostrom alatt állott. Kunfi és én természetesen könnyen engedtünk ennek a nyomásnak, mert hiszen mi, szociáldemokraták mindenkor a köztársaság elvi álláspontján állottunk. Annál inkább haboztak a kormány polgári tagjai. Maga Károlyi Mihály is a habozók közé tartozott: nem könnyen szánta rá magát, hogy rögtön nyíltan a köztársaság mellett foglaljon állást és az első napokban abban bizakodott, hogy ezt a kérdést el lehet halasztani a gyorsan megválasztandó nemzetgyűlés összeültéig. Azonban rövidesen belátta, hogy ebben a kérdésben elhatározó lépésnek kell történnie, ha nem akarjuk, hogy a tömegek maguk cselekedjenek. Éreznünk kellett, hogy József főhercegnek volt igaza, aki félt e kérdés halogatásától, s aki az első naptól kezdve mindent el is követett, hogy a maga elszakadását a régi államformától minél világosabban dokumentálja.” (45.)

Jászi Oszkár – akkor szintén a Károlyi-kormány minisztere – némiképpen másként látta a kérdést. 1920-ban – ugyancsak Bécsben, az emigrációban megjelent emlékirataiban november első napjairól így tudósít:

[a kabinetben] “ugyan talán senki nem volt, aki a monarchikus eszmének híve lett volna: viszont nem akadt senki, aki célszerűnek tartotta volna ezt a kérdést most fölvetni. Többen különben sem tulajdonítottunk nagyobb jelentőséget az államfő kérdésének, s igen szkeptikusok voltunk a tekintetben, hogy vajon mi ér többet, a Poincaré-féle köztársaság vagy az angol monarchia? Akik pedig érzelmileg republikánusok is voltak – miként Kunfi Zsigmond –, úgy látták, hogy a megoldandó rettenetes súlyú problémák mellett teljesen eltörpül a királyság kérdése. Emellett valamennyien azt gondoltuk, hogy Károly király úgy sem lehetne komoly akadálya az októberi forradalom programjának: ellenkezőleg, a mai nemzetközi konstelláció mellett csak boldog lehetne, ha trónját ezen az áron megmenthetné.” (*Magyar kálvária, magyar feltámadás, 65.*)

A közvélemény hangulata – mutat rá Jászi is – azonban más volt. Landler Jenő – a Nemzeti Tanács irodavezetője – már november másodikán hangsúlyozta, hogy a lakosság köztársaságot akar, Harrer Ferenc, a főváros egyik vezetője pedig – ugyancsak a Nemzeti Tanácsban – így foglalt állást:

“Nemcsak a munkásság és a kispolgárság követeli a köztársaság kikiáltását, de a gazdag polgárság is. Ma beszéltem egy csomó nagyiparossal és pénzemberrel: valamennyi gúnyolta a kormányt, hogyan

volt képes az októberi forradalom és a tábornokok elfogatása után a királynak fölesküdni, pláne amikor bizonyos, hogy a csehek és a németek is köztársasági államformát fognak véglegesen választani. Tovább habozni nem szabad, mert a kormány léte van kockán.”

Így foglalt állást végül a Nemzeti Tanács is. A kormány azonban nem lelkesedett. Jászi így írt erről:

“Mindenkinek úgy érezte, hogy ez a súlyos komplikáció indokolatlan és túl korai. Ennek a közvéleménynek Kunfi Zsigmond adott kissé türelmetlen kifejezést mondván, hogy ő lelkes és meggyőződéses republikánus ugyan, de azért ő nem hajlandó a Nemzeti Tanács minden hisztérikus rohamának fölülni, ő nem látja azt az elementáris közvéleményt, mely az államforma kérdésében döntést akarna provokálni.” (11.)

Egyébként Jászi – s még fokozottabban – Károlyi úgy vélekedett, hogy a köztársaságot egyértelműen csak az alkotmányozó nemzetgyűlés legitimálhatja. Nemcsak politikai, hanem morális megfontolásokból is ezt a megoldást tartották helyesnek. Mégis, érdekes kérdés: vajon Kunfi miért nem látott még néhány nappal a republika kikiáltása előtt sem “elementáris közvéleményt” a köztársaság mellett? Itt arról az általános problémáról van szó, hogy nehéz dolog megítélni: “mit akar a nép”? A városokban, ipari gócpontokban a politizáló közvélemény; főleg az ipari munkásság egyértelműen köztársaságot akart. De hogyan vélekedett a “vidéki Magyarország”; a parasztság? Habár hazatért katonák, felháborodott parasztok igen sok helyütt megtámadták a falusi közigazgatást, üldözőbe vették annak tisztviselőit, kifosztották az üzleteket, számos esetben személyi atrocitásokra is sor került, köztársaságról nem esett szó. (Ismeretes, hogy a hagyományos népfelfogás általában nem azonosította a király személyét a hatóságokkal vagy a vagyonos társadalmi rétegekkel.) A parasztság zöme a háború befejezését óhajtotta, több helyütt földosztást; mindenütt jobb életet kívánt, és aggódott a jövőt illetően.

Mindenesetre, a magyar politikai közvélemény örömmel fogadta, hogy 1918. november 16-án a régi képviselőház kimondta feloszlását, a főrendiház pedig erre hivatkozva felfüggesztette tevékenységét. Ezután a parlament kupolacsarnokában összeült a kibővített “Nagy Nemzeti Tanács” (a vidéki küldöttek és a különböző társadalmi szervek képviselőinek bevonásával) mint a nemzetgyűlést helyettesítő szervezet. Hock János elnök kihirdette az ország függetlenségét. Szólt a király visszavonulásáról, a parlament feloszlásáról, de hozzátette:

“A Nemzeti Tanács Intéző Bizottsága azonban kijelentette, hogy ha ezen lemondások és fölhasználások meg nem történnek, a forradalom erejével ezeket mi megszüntettük volna.”

A legitimitás tehát immár kettős volt. A király gyakorlatilag lemondott, és elismerte a nemzet döntési jogát, a régi parlament már megszűnt – ám ugyanakkor hivatkozás történt a másik, a forradalmi legitimitásra is, amelyet az alkotmányozó nemzetgyűlés kényszerű hiányában a Nemzeti Tanács testesített meg. Hock János ezt követően javasolta a köztársaság proklamálását. A küldöttek egyhangúlag meghozták a Nagy György, a Nemzeti Tanács jegyzője által felolvasott “néphatározatot”. Kimondották: “Magyarország minden más államtól független és önálló népköztársaság.” (Az elnevezés körüli bizonytalanságot jelzi, hogy ugyanakkor a szikratáviró “nemzeti népköztársaság” kikiáltásának hírért röpítette világgá.) Az alkotmány megalkotásának feladatát a megválasztandó alkotmányozó nemzetgyűlés feladatává tették. Úgy foglaltak állást, hogy amíg ez nem kezdi meg munkáját, addig “az állami főhatalmat a Károlyi Mihály elnöklete alatt álló népkormány gyakorolja, a Magyar Nemzeti Tanács Intéző Bizottságának támogatásával. Államfő választására tehát nem került sor, de Károlyi Mihály miniszterelnök jog szerint is a köztársaság első embere lett.

A köztársaság kikiáltását az egész ország üdvözölte. Jelképes értéke volt annak, hogy a parlament kupolacsarnokában megjelent a nagybeteg Ady Endre is. A Parlament előtti téren – ahol a szociáldemokrata Bokányi Dezső ismertette az I. sz. néphatározatot – összegyűlt kétszázézeres tömeg az egész politikai közvéleményt reprezentálta. Mint Juhász Nagy írja:

“A nemzeti és szociális tényező együtt volt jelen a kupolacsarnokban és az Országház-téren. Együtt lengett a nemzetiszínű és a piros zászló, együtt harsogott a himnusz és a munkásinduló. Sőt nyilvánvaló volt a nemzeti gondolatnak domináló jellege, melyet a szocialista munkásság is elismert és érte lelkesedett, a népkormány változatlan maradt összetétele és elsősorban Károlyi Mihálynak a személye pedig garantált.” (311.)

Maga Károlyi is lelkes szavakkal emlékezett meg a nagy napról:

“Szinte egész Magyarország jelen akart lenni ezen az eseményen. (...) Kunfi beszéde dantoni szenvedélytől és meggyőződéstől vibrált, a hallgatóságot a lelkesedés könnyre fakasztotta. Hock János, a Nemzeti Tanács elnöke, aki mindinkább a francia forradalom Sieyes abbéjának szerepét töltötte be, szintén pompás szónok volt. Éles szemével az egyik boltív alatt felfedezett egy öreg 48-as honvédet nyítt barna atillában és kék sapkában. Odahívta az emelvényre és harsányan szólt hozzá: »Magyarország függetlensége, amiért Ti hetven évvel ezelőtt harcoltatok, megvalósult.« A hatás drámai volt.” (*Hit illúziók nélkül*, 186.)

Érdeemes utalni arra a levélre is, amelyet a Magyar Püspöki Kar intézett 1918. november 20-án Károlyihoz Csernoch János bíboros, hercegrímás és a püspöki kar aláírásával:

“Az egyház a maga részéről a demokratikus fejlődés szolgálatába és a földbirtokreform megvalósítására készséggel ajánlja fel a kezei közt lévő, arra alkalmas földbirtokot. Kísérje Isten áldása a magyar népkormány munkáját, vezesse az ifjú köztársaság hajóját az átalakulás megóhajtott révpartjára.” (*Károlyi Mihály levelezése*, I. 288)

Az egyensúly azonban – és ezt a szemtanúk egyértelműen állítják – rendkívül labilis volt. Egyrészt a szociális elem előtérbe kerülése, másrészt a nemzetiségi törekvések – mint látni fogjuk – nagy veszélyt jelentettek a köztársaság kormánya számára.

A megjelentek nemcsak a köztársaságot éltették, hanem Károlyi Mihály elnökké történő megválasztását is követelték. Az 1910-ben megválasztott és éppen feloszlott képviselőház pártjai (munkapártiak, függetlenségi, néppártiak stb.) közül egyik sem opponálta meg a történeteket. (Bár az is igaz, hogy az önfeloszlató ülésen csak kevés képviselő vett részt.) A birtokos osztályok, de általában a polgári közvélemény szempontjából nagy jelentőségű volt, hogy József főherceg haladéktalanul felesküdött a köztársaságra. Voltak fenntartások persze is. Mint láttuk, már jó két héttel korábban is felvetődött a “szocialista köztársaság” követelése. Most ez megismétlődött. A jelszó – mint a *Népszava* másnapi tudósítása is beszámol róla – a felvonuló munkások számos csoportjának transzparensén olvasható volt.

Az ország inséges helyzetével szemben a kormány tehetetlen volt. A politikai reformok útján azonban (a rendelkezésére álló jó szakértői gárda segítségével) előrehaladhatott. Már az államformáról rendelkező “Magyarország Nemzeti Tanácsa a nép akaratából” kibocsátott Néphatározat IV. cikke kimondja a következőket:

“A népkormány alkosson sürgősen néptörvényeket: 1. az általános, titkos, egyenlő, közvetlen és a nőkre is kiterjedő nemzetgyűlési, törvényhatósági és községi választójogról, 2. a sajtószabadságról, 3. a nép esküdtbíráskodásáról, 4. az egyesülés és gyülekezés szabadságáról, 5. a földműves nép földhöz juttatásáról.”

A törvény-előkészítő munka haladéktalanul megindult, és a legtöbb esetben sor került a törvények kihirdetésére. Törvény készült a “munkaügyi és népjóléti igazgatásról”, az “önálló magyar külügyi igazgatásról”, és számos más tárgykőről is. A “közsabadságok” jogilag biztosítottak voltak.

Az ipar vonatkozásában nagy súllyal esett latba a “szocializálások” (gyakorlatilag: államosítások) kérdése. Garami Ernő kereskedelmi miniszter (aki ipari ügyekben is illetékes volt) lényegében nem

tartotta időszerűnek a nagyobb üzemek szocializálását, és úgy vélekedett, hogy annak megkísérlése teljesen megbénítaná a termelést. A szociáldemokrata párt zöme azonban sürgette a párt programjában is feltüntetett szocializálást, amelytől a kimerült, meggyötört, nem jelentéktelen részben munkanélküli munkásság szinte csodát várt. Ez a remény táplálta a különböző gyárfoglalásokat, melyeket a baloldali (sőt némelykor a centrista) szociáldemokraták, főleg pedig az 1918. november végén megalakult, a lenini elveket követő kommunista párt tagjai erőteljesen ösztönöztek. Garami emlékirataiban a következőket írja:

“Ennek a szocializáló rohamnak volt egy másik formája is, különösen akkor, amikor az eddigi egyszerű gyár-átvételek kudarcot vallottak. Azt kívánták tőlem, mint kereskedelmi minisztertől, hogy az üzemeket államosítsam – az államosítás és a szocializálás között tudvalevően igen nagy a különbség – és hogy így szüntessék meg a fontosabb termelő eszközök magántulajdonát. Óriási erőfeszítesembe került, hogy ezt a rohamot vissza tudjam verni. Nem mintha nem állottam volna azon az állásponton, hogy igenis Magyarországon, már csak államgazdasági szempontból is, erőteljes lépéseket kell tenni az államosítás terén, de nem voltam hajlandó hebehurgyán és esztelenül, egy politikai konjunktúra nyomása alatt cselekedni, mert tudtam, hogy ez az egész országot és vele együtt az egész ipari munkásságot válságba sodorná.” (89.)

Garami szólt még a deficit termelésről, amelynek költségei az államra hárulnak, továbbá a nyersanyaghiányról és más aggasztó tényezőről is.

Ha feltesszük azt a kérdést, milyen volt az ipari munkásság helyzete a köztársaság kikiáltása után, nem könnyű a válasz. A szabadságjogok korábban soha nem látott módon kibővültek. A forradalmi napoktól kezdődően – az irányításba is beleszólóan – működött a Központi Munkástanács és működtek a helyi üzemi munkástanácsok is. Dolgoztak a most már többszázezer taggal rendelkező szakszervezetek. A “szabadság” tehát megvolt, az ipari munkásság társadalmi-politikai tekintélye növekedett, anyagi helyzete azonban – a béremelések, a 8 órás munkaidő bevezetése, a biztosítás és az adórendszer tervezett reformja, a hadirokkantak ügyének felkarolása, a munkaügyi bíróságok megszervezése ellenére – a valóságban siralmas volt; rosszabb, mint a háború kitörése előtt, ahogyan ekkor kezdték mondogatni a “békében”. Ez a helyzet erősen hozzájárult ahhoz, hogy a szociáldemokrata vezetés köreiben is számosan úgy vélték: a cél a munkásság helyzetét jóra fordító “szocialista köztársaság” megteremtése.

A földkérdésnek közismerten kimagasló jelentősége volt. A kormány függetlenségi párti földművelésügyi minisztere Búza Barna nagy részletességgel foglalkozott vele. A szociáldemokraták és még inkább a kommunisták ellenezték a földosztást. A szociáldemokraták azonban hozzájárultak, hogy az igénylők a kisbirtokokat tulajdonul szerezhessék meg, ne pedig csak (a korábbi szociáldemokrata elképzeléseknek megfelelően) örökbérletül. (Az “örökbérlet” fogalma általában arra volt jó, hogy az ideológiát összehangolhassák a földosztásra irányuló paraszti kívánságokkal.) Az 500 holdnál terjedelmesebb földbirtokokat kívánták felosztani, ezt azonban Károlyi függetlenségi pártjának egy része túlságosan radikálisnak tekintette, ugyanakkor, amikor Kun Béla és a kommunisták a megváltás nélküli kisajátítást szorgalmazták. “A földművelő nép földhözjuttatásáról szóló 1919. évi XVIII. néptörvény” végül is lehetővé tette az 500 holdon felüli nagybirtok és a 200 holdon felüli egyházi birtok kártérítéssel történő kisajátítását. (Az 1913. évi földárakat vették alapul.) A törvény 5-20 holdas családi birtokok létrehozását irányozta elő. Tervezte 1-5 hold kiterjedésű “családi kertek” létesítését, továbbá a felosztandó terület 10%-ára 200 holdas középirtokok létesítését. Elsősorban a gazdasági cselédséget kívánták földhöz juttatni, előnyben részesítve a hadviseltek, hadirokkantakat, illetve azok hozzátartozóit. (Örökös haszonbérletről volt szó, amely azonban a teljes becsérték megtérítésével, illetve részletfizetés mellett megváltható lett volna.) A földreform lebonyolítási munkája éppen csak hogy megkezdődhetett. Károlyi Mihály 1919. február 23-án saját birtokán, Kál-Kápolnán kezdte meg – ünnepélyes körülményes közepette – a földosztást.

A köztársaság alkotómunkájáról szólva megemlítjük még – szintén sok pártközi vitát kiváltó – említett – progresszív adórendszertervet, Szende Pál polgári radikális pénzügyminiszter munkáját, továbbá a koncepciózus közoktatási reformprogramot. (Juhász Nagy Sándor államtitkár dolgozta ki, Kunfi és mások útmutatásával, közreműködésével.) A program 14 éves korig kötelező oktatást írt elő, amely térítésmentes. A négy alsó középiskolai osztály teljesen egyforma lett volna, a négy felső pedig szakágazatonként megoszló. A vallásügyet elvileg elválasztották a közoktatásügytől, biztosítani kívánták a pedagógusok megfelelő bérezését; s azt, hogy az államiak és az egyháziak azonos díjazásban részesüljenek. Kilátásba helyezték a tanulóifjúság helyzetének sürgős javítását. Egyetemi reform előkészítésére is megtették az első lépéseket.

Mindez már közvetlenül elvezet azokhoz az értelmiségi problémákhoz, amelyek a köztársaságnak súlyos gondokat okoztak. Az ország mind jelentősebb területeit szállták meg a szomszédos országok hadseregei, ezzel több száz ezres – elsősorban értelmiségi-alkalmazotti – menekülthullámot indítva el Budapest irányába. Az értelmiség jelentős része szintén rosszabb anyagi helyzetbe süllyedt, mint amilyenben a háború előtt volt. Az állam és a törvényhatóságok elszegényedtek, alkalmazottaikat silányul fizették, infláció pusztított, a válság hatására a polgári egzisztenciák meginogtak. A problémákat valamelyest csak a Károlyi-kormány stabilizálódása oldhatta volna meg. Belpolitikailag ezt Károlyi és miniszterei igyekeztek is előkészíteni; a csehszlovák, román és szerb csapatok állandó előrenyomulása azonban lehetetlenné tette ezeknek az erőfeszítéseknek a sikerét. (A Nemzeti Tanács november 2-i határozata értelmében hat héten belül kellett volna alkotmányozó nemzetgyűlést választani. Ebből sem lehetett semmi.)

Itt olyan témakörhöz érkeztünk el, amelynek kapcsán joggal lehet beszélni az 1918–1919-es Magyar Köztársaság tragédiájáról. A politikai élet 1918/19 fordulóján mind megosztottabbá vált. Különböző alapvető problémák ellehetetlenítették, mind inkább háttérbe szorították a Nemzeti Tanácsot, és megosztották a politikai pártokat. Már november végén éles ellentét alakult ki a függetlenségi párt konzervatív szárnya és Károlyi Mihály hívei között. (Batthyány Tivadar belügy- és Bartha Albert hadügyminiszter december elején lemondott.) A hagyományos (sok szempontból konzervatív) függetlenségiek nemcsak a földreformjavaslatot tartották túlságosan radikálisnak, hanem tartottak a hadsereg fegyelmének további lazulásától, és ezzel kapcsolatban a katonatanács(ok) mind aktívabb szerepétől is. A kommunista párt megalakulása természetesen fokozta aggodalmaikat. Maga Károlyi a kommunista elképzeléseket irreálisnak tartotta, a kormánypártok egyikeként liberális, egységes polgári demokratikus pártot kívánt létrehozni. Erre azonban nem volt meg a lehetőség, jóllehet a Nagyatádi Szabó István vezette kispárt támogatásáról biztosította. A függetlenségi pártban a pártszakadás veszélye – nem utolsósorban a Károlyit szintén támogató Nagy György tevékenységének eredményeként – egyelőre elmúlt, de az elvi-politikai egység nem állt helyre (Lovászy és hívei 1919 januárjában szakítottak is Károlyival).

Viták osztották meg a szociáldemokrata pártot is. A forradalmat követően a párt belső, koncepcionális ellentétei élesen vetődtek fel. Voltak, akik a parlamentáris (polgári) köztársaságnál kívántak megállapodni (pl. Garami Ernő). Mások, így Kunfi Zsigmond, Böhm Vilmos arra hivatkoztak, hogy a háborúval, munkanélküliséggel, nyersanyaghiánnyal küzdő, sokszor éhező tömegek keveslik ezt, és át akarják lépni a polgári demokratikus kereteket. A kommunistákkal valamennyien szemben álltak.

Az MSZDP-ben mind több híve volt a kizárólagosan szociáldemokrata kormány megalakításának, tehát a koalíció megszüntetésének. Nem volt egységes a Jászi Oszkár vezette polgári radikális párt sem. Voltak itt is olyanok, akik polgári demokratikus alapokon álltak, mások viszont kifejezetten szocialista elképzeléseket hangoztattak. Jelentős liberális elemek egyáltalában nem támogatták Jászit és Szende Pált, hanem Vázsonyi Vilmos demokrata pártja mögé sorakoztak fel. A polgári radikális tábor megosztottsága a Galilei-kör tagságában, tehát a radikális ifjúság soraiban is megmutatkozott.

Ahhoz, hogy a Károlyi-kormány 1919 elején keresztűzbe került, nyomatékosan hozzájárultak azok a mind nyíltabban megmutatkozó törekvések, amelyek az 1918 októbere előtti állapotok restaurálását célozták. (A *Népszava* 1918. december 7 -i vezércikke "A forradalom ellenségei" már mutatták a legerősebb kormánypárt ilyen irányú aggodalmait. A lap december 8-i vezércikkének címe "Ellenforradalom".) Kétségtelen, hogy 1918 októbere jelentős érdekeket sértett: veszélyeztetetté vált – kiváltképpen annak felső régióiban – a polgári magántulajdon, a nagybirtok és ami magyar viszonyok között igen fontos volt, az államapparátus jó része (már csak az országot sújtó inváziós hadműveletek miatt is). A szélesebb néptömegek igényeinek kielégítése szinte lehetetlen volt. A kormány nem nézhette el a gyár- és földfoglalásokat; valóban az anarchia fenyegető rémévei szembe kellett néznie. A kiéleződő pártküzdelmek – jóllehet elkerülhetetlenek voltak – óhatatlanul tovább mélyítették az ellentéteket.

A magát második hatalmi gócponttá kinövő budapesti Központi Munkástanács 1919. január 8-án nagyjelentőségű ülést tartott, amelyet egy nappal megelőzött a szociáldemokrata párt választmányi ülése. Ezen megjelent Károlyi, és miközben arról beszélt, hogy "a szociáldemokráciáé a jövő" erőteljesen sürgette a koalíciós kormány fenntartását. "Csak együttesen, úgy, amint ez eddig történt, kormányozhatja az országot a kormányban részt vevő három párt." Ő – már mint Károlyi – sokszor följajánlotta a nagy szervezeti erőt képviselő szociáldemokrata minisztereknek, hogy alakuljon tiszta szocialista kabinet. Nem mentek bele ebbe a megoldásba, minden bizonnyal azért nem, "mert ők is érzik és tudják, hogy a tömeg még nem érett meg a szocialista társadalom kialakulására." A pártválasztmányban Garami azt javasolta, hogy a szociáldemokraták vonuljanak ellenzékbe, hagyják a kormányzást a polgári pártokra, az MSZDP csak "kívülről" támogassa a kormányt. Pogány József viszont tiszta szociáldemokrata kormányt javasolt. (Garbai Sándor és Landler Jenő is ezt a javaslatot támogatta. Kunfi a koalíció fenntartásáért szállt síkra.) A pártválasztmány csekély többséggel a Pogány-féle javaslatot fogadta el, és úgy döntött, hogy a felvetődött határozattervezeteket a Központi Munkástanács elé terjeszti jóváhagyásra. A Munkástanács ülésén hangzottak el Garbai Sándor híres szavai ("Két malomkő között vagyunk") majd széles körű vita alakult ki. Végül megszavazták ugyan Garbai javaslatát, de miután azt időközben maga az előterjesztő visszavonta, a Kunfi-féle (tehát a koalíció fenntartása mellett állást foglaló) javaslat kapott többséget. A bonyolult vita is a probléma súlyát bizonyította.

A szociáldemokrata párt ugyanakkor, amikor a koalíció fenntartása mellett döntött, egyben kormányképviselőtének megerősítését kívánta: bejelentette igényét a belügyi és a hadügyi tárcára. Ezt viszont a függetlenségi párt nem fogadta el. Ebben a helyzetben, amikor világossá vált, hogy mindenképpen új kormányt kell alakítani, ismét felvetődött az államfői poszt betöltésének kérdése. A Nemzeti Tanács Végrehajtó Bizottságának 1919. január 11-i ülésén Károlyi – miután a szociáldemokraták visszavonták a kormányból minisztereiket – bejelentette kormánya lemondását. Ezután sor került az államfő megválasztására, amelyről a következő proklamációt adták ki.

"A Nemzeti Tanács Végrehajtó Bizottsága megállapítja, hogy a néphatározat 3. cikke arról rendelkezik, hogy amíg az alkotmányozó nemzetgyűlés másként nem határoz, az állami főhatalmat a Károlyi Mihály elnöklete alatti népkormány gyakorolja, vagyis Magyarország Nemzeti Tanácsa őt e cikkben ideiglenes államfői hatáskörrel ruházta fel.

Felhívja ennél fogva Károlyi Mihályt, hogy addig is, amíg Magyarország nagy Nemzeti Tanácsa, vagy nemzetgyűlése másként nem határoz, ne mint miniszterelnök, hanem mint a köztársaság ideiglenes elnöke oldja meg a mai és netán felmerülő politikai válságot minden tényezők bevonásával, kiknek részvételét szükségesnek tartja.

Kijelentette továbbá a Nemzeti Tanács Végrehajtó Bizottsága, hogy a Károlyi Mihály, mint ideiglenes köztársasági elnök által kinevezett kormány néptörvényeket csakis Károlyi Mihály hozzájárulása mellett hozhat.

Kijelentette azt is, hogy semmi akadályja sincs, hogy a külpolitika irányítását és vezetését Károlyi Mihály, mint ideiglenes államfő továbbra is végezze.” (*Juhász Nagy Sándor*, 411–412)

Ezt követően lépett ki Károlyi a Függetlenségi és 48-as pártból, majd bizta meg Berinkey Dénes igazságügy-minisztert (aki pártokhoz nem kötődő politikus létére, szociáldemokrata és polgári radikális körökben is elismert volt) az új kormány megalakításával. A megalakult új kormány belügyminisztere a függetlenségi Nagy Vince, földművelésügyi minisztere az ugyancsak függetlenségi Búza Barna lett (ugyanezt a tárcát birtokolták az előző kormányban is) közellátásügyi miniszter az ugyancsak függetlenségi Baloghy Ernő, vallásügyi miniszter Vass János. A szociáldemokraták közül Kunfi Zsigmond a közoktatási tárca vezetésére kapott megbízást. Garami Ernő megőrizte a kereskedelemügyi (és gyakorlatban az ipari) tárcát, Böhm Vilmos pedig a hadügyi államtitkárságot felcserélte a miniszteri székkal. Peidl Gyula (szociáldemokrata) népjóléti miniszter lett, Jászi Oszkár (volt – tárca nélküli – nemzetiségi miniszter) kimaradt az új kormányból, amelyben a polgári radikálisokat Szende Pál pénzügyminiszter képviselte. A kisgazda Nagyatádi Szabó István tárca nélküli miniszter lett. Az igazságügyi tárcát Juhász Nagy Sándor (Károlyi híve, korábban kultusz-államtitkár) töltötte be. Szabó Oreszt (pártonkívüli) a ruszka-krajnai (mai elnevezéssel: kárpátaljai) ügyek minisztere, Junker János pedig a német nemzetiség ügyeivel foglalkozott. (A kormány által ellenőrzött területeken más nemzetiség nem volt.) A kormánynak tehát 14 minisztere volt: 6 függetlenségi, 4 szociáldemokrata, 1 polgári radikális, 1 kisgazdapárti és 2 nemzetiségi. (A belügyi tárcát a szociáldemokraták nem kapták meg, de a hadügyit igen.) Meg kell még jegyezni, hogy Nagyatádi Szabó részére a későbbiekben szervezték a “népgazdasági minisztérium”-ot, aminek felállítására már nem kerülhetett sor. Ennek ügyköréről az 1919. évi néptörvény így intézkedik:

“A földbirtok-reformmal kapcsolatban az új birtokok birtokba adása, azok felszerelése, a birtokosoknak szövetkezeti alapon való szervezésére, az összes mezőgazdasági és hitelszövetkezetek ügyeinek intézésére, a földbirtokreformmal kapcsolatban a birtokosok hiteligenyeinek kielégítésére, a tagosítási ügyeknek, legelőügyeknek, tejjgazdaságok ügyeinek, a kertészeti és gyümölcsstermékek ipari feldolgozása ügyeinek intézésére külön minisztérium állítatik fel.” *Juhász Nagy Sándor*, 419.)

Megválasztása után Károlyi Mihály államfői dolgozószobáját a budai várban (új nevén: Nemzeti Palota) rendeztette be. A Kossuth-címerrel jelképezett köztársaságra azonban minden korábrinál nagyobb megpróbáltatások következtek. Magyarország, az antant és a szomszédos országok kapcsolatainak igen kiterjedt történeti irodalma van, amelyet ehelyett aligha tekinthetünk át. Néhány – még napjainkban is vitatott – kérdésre azonban ki kell térni. Ki a felelős és van (volt)-e egyáltalában felelős azért, hogy a Köztársaság rohamos ütemben veszítette el területeit; olyannyira, hogy a közvéleményben már az ország teljes felosztásának, megszűnésének képe is felrémlt?

Egy tény – amelyből ki kell indulnunk – bizonyos: Károlyi és miniszter társai nem voltak (akkori politikai szerepük következtében nem is lehettek) felelősek az 1914–1918-as háborúért: sem annak kitöréséért, sem elvesztéséért. Nem tartoztak a császári német birodalom csodálói közé, nem ők kötöttek vele szövetséget, közülük többen (elsősorban Károlyi) a nyugati polgári demokratikus országokkal, a háborúban győztes antanthatalmakkal rokonszenveztek. Nem ők léptek háborúba, nem ők veszítették azt el – de viselniük kellett mindennek a következményeit.

A történeti szakirodalomban és publicisztikában, sőt politikában gyakran felvetődött: terheli-e felelősség a Károlyi Mihály vezette köztársasági rendszert Trianonért? Károlyi monarchista-jobboldali ellenfelei szerint igen. Az ifjabb Andrássy Gyula gróf – a monarchia utolsó külügyminisztere – *Diplomácia és világháború* című, első kiadásban 1921-ben megjelent memoárjában így ír:

“A végleges béke is más lett volna, ha határaink birtokunkban maradnak, ha seregünk akcióképes. Szomszédaink követelései még nem voltak részletesen megállapítva. Sikereik arányában nőttek meg. A nagyhatalmak konkrétan megjelölt területváltozásra nem voltak kötelezve, és nem azonosították volna

magukat szövetségeseik összes követeléssel, ha nekik kellett volna értök vért ontaniok, vagy ha nincs arra szükségük, hogy a magyar hadsereg helyett a cseh vagy a román zárja el a Kárpát-vonalat a bolsevik veszély ellen, és ha nem kellett volna a magyar anarchiát izolálni.” (193–194.)

Andrássy ekkor még nem tudhatta pontosan azt, amit a későbbi történeti irodalomban szinte senki nem vont kétségbe: a megcsonkított Magyarország határai – antantgyőzelem esetére – már a háborús években, nagy vonalakban, kidolgozásra kerültek. A szomszédok tehát igenis bírtak bizonyos antantígéreteket.

De milyen fegyveres erővel lehetett volna a magyar területeket vagy éppenséggel a történelmi határokat megvédeni? Julier Ferenc ezredes (akinek katonai felkészültségét senki nem vonja kétségbe) arról ír 1933-ban a *Magyar Szemlében* megjelent “A világháború magyar szemmel” című tanulmányában, hogy a felbomló olaszországi frontról hazaözönlő magyar hadosztályok egyharmada harcra alkalmas volt: “Az olasz front összeomlása után a magyar hadosztályok mintegy harmadrésze teljesen rendben érkezett a magyar határra.” Ez a szám azonban – tehetjük hozzá Julier alapján továbbszámolva – semmi esetre sem volt nagyobb a felvonuló román, szerb és csehszlovák hadsereg létszámánál. Nyilván számos magyar katona hajlandó lett volna további harcra, de ez aligha állítható 8-10 hadosztálynyi erőről. Ezek a katonák magából a pokolból tértek vissza (az olasz fronton uralkodó 1918 őszi állapotok közismertek). Vajon harcra foghatók lettek volna-e ismét? Tegyük fel, hogy a szomszédos hadseregeket sikerült volna megállítani a Maros vonalán, az Északi-Kárpátokban vagy a Dél-Alföldön. Nem ragaszkodott volna-e az antant ebben az esetben is később, a béketárgyalásokon a trianoni határokhoz? Minden bizonnyal igen. Ezzel az akarattal szembe szállhatott volna-e Magyarország? Valószínűleg nem. Lehet, hogy francia vagy olasz csapatokat nem vetettek volna be. De nem lettek volna-e elegendők a szomszédos országok hadseregei, amelyek a győztesek oldalán, a győzelem tudatában sorakoztak fel? Micsoda újabb véröntés után alakult volna ki a már előre eldöntött ismert eredmény? A békeszerződés ellen 1920-ban a Horthy-kormányzat sem léphetett fel tevőlegesen.

Az kétségtelen, hogy az antanttal fegyveresen szembeszállni nem kívánó Károlyit a forradalmat követően illúziók hatották át; pacifista ábrándok, amelyeknek nem volt reális alapjuk. (A kormány 1918. november 1-jei, a fegyverletételt elrendelő parancsa azonban már el sem jutott a csapatokhoz, különben sem befolyásolta volna az eseményeket, hiszen Weber tábornok – ettől függetlenül – alig két nap múlva aláírta a fegyverszünetet.) Ezek az ábrándok március elejére eloszlottak. (Bizonyíték rá Károlyi március 2-i, Szatmárnémetiben megtartott beszéde, amely már a fegyveres ellenállás szándékáról tanúskodik. Ennél fontosabb, hogy a Köztársaság idején a hadsereg kérdése nagyon bonyolultan vetődött fel. A négy-öt évi kemény küzdelem után hazatérő, sokszor lerongyolódott, elkeseredett fegyveresek a lakosságban félelmet keltettek. Ugyanakkor a szociáldemokraták (és még inkább a kommunisták) restaurációs erőt láttak a régi hadseregben, főleg a tisztikarban. A szociáldemokrata Böhm Vilmos hadügyminiszter úgy vélekedett, hogy a forradalmi rendszer megszilárdulása előtt valóban volt ilyen veszély, később már nem, és a kommunisták az új, demokratikus hadsereg megszervezését is igyekeztek – elsősorban a katonatanácsok révén – megakadályozni. (Azt tervezték, hogy hatalomra kerülve ők maguk szerveznek majd “vörös hadsereget” úgy, ahogyan később meg is történt.) “A magyar forradalom katonatanácsa – írja Böhm Vilmos (*Két forradalom tüzeiben*, 1923) – sajnos, a forradalom kezdetleges stádiumában és később is inkább a dezorganizáció, mint a szervezés szolgálatában állottak.” Ez viszont a kormány gyenge pozíciója következtében valóban nem ütközött kellő ellenállásba. Ugyanakkor – Böhm ezt nem emeli ki – a szociáldemokrata párt, látva az elkeseredett munkástömegek radikalizmusát, legalábbis egyes köreiből azt sugalmazta, hogy ha az alkotmányozó nemzetgyűlési választásokon nem sikerül elérnie az abszolút többséget, akkor a választási eredményeket nem tartja tiszteletben. Az effajta nézetek “szellőztetése” csak rontott a kormány helyzetén. (Ez a felfogás egyébként ellenkezett a parlamenti dimenzióban gondolkodó szociáldemokraták legtöbbszörének hagyományos nézeteivel.)

Februárban–márciusban a kormány valóban – minden korábnál erőteljesebben – két tűz közé került. 1919 február végén kiadták az 1919. XX. néptörvényt (“a forradalom vívmányait veszélyeztető egyének rendőri felügyelet alá helyezéséről és őrizet alá vételéről”). A kormány ütött balra is (kommunista vezetők letartóztatása) jobbra is (a régi rendszer egyes prominens személyiségeinek őrizetbe vétele). A Munkástanács (és persze a tömegek radikalizálódása miatt) ezek az intézkedések nem voltak eredményesek. Az elnök nemcsak a bel-, hanem a külpolitikában is kezdeményezően lépett fel, kapcsolatokat igyekezett keresni a győztesekkel, a szomszédos és a semleges országok vezetőivel, föderációs elgondolásokkal is kísérletezett. Lépései azonban nem jártak sikerrel; az antant nem ismerte továbbra sem el; fenntartotta a háborús állapotokat, sőt a szomszédos országok támogatását szem előtt tartva, kifejezetten ellene dolgozott. Március közepére a rendszer szinte tömegbázis nélkül maradt. Károlyi most már elejtette a koalíció gondolatát: tiszta szociáldemokrata kormányt kívánt kinevezni, és Kunfit akarta megbízni a kormányfői teendővel. A szociáldemokrata pártban azonban – a jelzett események miatt – valóságos földindulás következett be. Vezetése – Károlyi tudtán kívül – a kommunistákkal a két munkáspárt egyesülésében állapodott meg; elhatározva a Tanácsköztársaság kikiáltását. (1919. március 20–21.) Károlyi lemondott, de az új hatalomhoz igyekezett lojális lenni, mígnem visszavonulni kényszerült.

A Köztársaságot 1919 márciusának közepén elérte a végzet. Ezt a helyzetet jellemezte a közismert kép: a macskaköves pesti utcára vetett, esőtől áztatott, elszáradt őszirózsa. A végső lökést az antant 1919. március 20-i ultimátuma (Vix-jegyzék) adta meg, amely már a Tiszántúl jelentős színmagyar területére vonatkozóan is legalizálta a román megszállást. (Március 20-án az északi demarkációs vonal lényegében megegyezett a trianoni határral, a keleti front a Maros vonalán húzódott, a déli Pécs, Baja és Szabadka fölött. (Kárpátalja és Burgenland még magyar kézben volt.) A helyenkénti fegyveres ellenállás nem vezetett eredményre.

*

Külpolitikai vagy belpolitikai katasztrófa érte-e a Köztársaságot? Az első tényező volt a fontosabb, ez erőteljesen visszahatott a belső viszonyokra. A magyarországi nemzetiségek képviselői (már 1918 október elején) szakítottak a kormánnyal, a szociáldemokrata párt nemzetiségi szekciói pedig a budapesti pártvezetőséggel. Igaz, a kormány nem adta fel a területi integritás gondolatát. (Ezt igyekeztek képviselni – mint tudjuk – 1917–1919-ben a különböző nemzetközi tanácskozásokon részt vevő szociáldemokraták is.) Ez az álláspont azonban már nem javított és nem is rontott a helyzeten. (Károlyi, Kunfi és mások többször is hangoztatták, hogy nem kívánják erőszakkal visszatartani a nemzetiségeket.) 1918 novemberében Károlyi “a népek szabad köztársaságát”, széles körű demokratikus reformokat ígérve kívánta visszatartani a nemzetiségeket, decemberben Kunfi már az etnikai határok elvének elfogadását javasolta: minden visszhang nélkül. Az antant és szövetségesei azonban hallani sem akartak – a legyőzött Magyarország vonatkozásában – az etnikai elvről.

A Köztársaság a veszített háború következtében kialakult káoszt örökölte, és ezen nem tudott úrrá lenni. Ez nem életképtelenségét, nem általában a magyar parlamentáris demokrácia létrehozásának lehetetlenségét, hanem a Károlyi Mihály vezette rendszer tragikumát bizonyítja. Ha a nép, a nemzet felemelésére irányuló bátor kezdeményezésre gondolunk, akkor 1918–1919 köztársaságának emlékét nem iktathatjuk ki a magyar történelemből. Nem a különböző szélsőségekben, hanem a józan demokratikus politikai vonalvezetésben kell meglátunk a történelmi példát.

In: A köztársasági eszme és mozgalom Magyarországon. Budapest, 1990. 27–43.